

Структура і зміст загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови

Як показує аналіз наукових джерел щодо формування професійної компетентності майбутніх учителів, переліку та значимості ключових компетентностей, формування людини високої культури, здатної орієнтуватися та успішно діяти у межах сучасного освітнього та соціокультурного простору, загальнокультурна компетентність є беззаперечно важливою складовою професійної компетентності та однією із провідних у складі ключових компетентностей [2,3,4,5, та ін.]. Якщо враховувати, що кожна особистість – індивідуальна та неповторна у власному культурному розвитку, то загальнокультурна компетентність є тією основою, яка об'єднує всі прояви людського в людині незалежно від національного та соціального становища. У сучасній ситуації переходу педагогічної парадигми від соціалізації особистості до формування людини, яка є носієм культури свого народу та часу, загальнокультурна компетентність відіграє важливу інтегративну роль. Хід дослідження та результати здійсненого нами контент-аналізу, дозволили нам визначити *загальнокультурну компетентність* (ЗКК) як *професійно значиму інтегративну якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявленнях, ціннісних орієнтаціях та досвіді, і виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування, що дозволяють виконувати педагогічну діяльність*. ЗКК виступає інтегративною професійно-особистісною характеристикою майбутнього вчителя, що вимагає багатоаспектного підходу до її вивчення. Як інтегративна якість особистості, вона забезпечує органічне сполучення загальної та педагогічної культури майбутнього учителя, при якому педагогічна культура виконує функцію специфічного професійного переломлення загальної культури особистості в сферу педагогічної діяльності. Специфіку ЗКК ми вбачаємо у змісті, функціях, її зв'язках з іншими аспектами педагогічного процесу та розвитку особистості. Тому *метою* нашої статті є визначення структури та змісту ЗКК майбутніх учителів іноземної мови, виділення її основних функціональних та структурних компонентів, аналіз їх значення для успішності формування ЗКК майбутніх учителів іноземної мови.

ЗКК майбутнього вчителя іноземної мови включає всі базові функції культури та педагогічної діяльності, але вони також набувають своєї специфіки. Це **функції**: трансляції соціокультурного досвіду, культуротворча, комунікативна, мотиваційна, регулятивна, креативна, аксіологічна, інтеркультурної комунікації.

Функція трансляції соціокультурного досвіду забезпечує закріплення результатів діяльності для майбутніх поколінь, це є основа історичного процесу та культурної спадковості. Забезпечення засвоєння та відтворення індивідом соціального та культурного досвіду відбувається в процесі спільної діяльності, спілкування в певному культурному середовищі та свідчить про нормальне входження людини в життя суспільства. Тому можна стверджувати, що успішна педагогічна діяльність полягає в тому, щоб, насамперед, навчити учнів діяти культуровідповідно та самостійно діяти і приймати рішення, які не входять в рамки засвоєного ними соціального досвіду.

Культуротворча функція забезпечує збереження, передачу, відтворення та розвиток культури засобами освіти. Реалізація цієї функції передбачає орієнтацію освіти на виховання людини культури. Необхідною умовою є інтеграція освіти в культуру та, навпаки, культури в освіту. Освіта закладає в людину механізм культурної ідентифікації, який передбачає встановлення духовного взаємозв'язку між собою та своїм народом, переживання почуття належності до національної культури, інтеріоризацію її цінностей, побудова власного життя з їх урахуванням.

Комунікативна функція відповідає глибокій потребі людини в спілкуванні з іншими людьми та викликана біологічними та соціокультурними умовами. Культура є загальною базою людського спілкування. Вона поєднує людей на основі суспільних потреб, інтересів, цілей. Завдяки реалізації комунікативної функції культури життя індивідів реалізується в суспільному масштабі. Комунікація полегшує взаємне пристосування та забезпечує взаємодопомогу.

Мотиваційна функція передбачає стимулювання загальнокультурного розвитку особистості майбутнього вчителя, формує потребу вдосконалення своєї професійної компетентності через поповнення загальнокультурних знань, вмінь та навичок.

Регулятивна функція полягає в тому, що культура регулює поведінку особистості, та не завжди це проходить легко. Суспільство докладає зусиль для підтримки рівноваги в соціальній системі, для зменшення тенденцій, що ведуть до хаосу, шляхом ведення дій окремих особистостей, груп у відповідність з суспільними інтересами. Здатність культури переборювати протиріччя є ознакою її зрілості, і саме це є ціллю регулятивної функції.

Креативна функція передбачає розвиток творчих здібностей у тих, з ким працює педагог, нею визначається творчий характер роботи самого педагога. Творчість, як інтегративна характеристика людської діяльності, специфічний вид соціальної дії, є однією із родових ознак людини.

Аксіологічна функція пов'язана із системою цінностей. Цінності як зміст життя та буття не були закладені ні у людини, ні у суспільстві. Їх поява – це результат діяльності людини, її взаємодії зі світом, з людьми, тому народження нових систем цінностей можливо завдяки рефлексії на світ, на культуру, на себе. Рівень ЗКК педагога не може вважатися високим, якщо педагог не здатен привити підростаючому поколінню певну суспільно необхідну систему цінностей.

Функція інтеркультурної комунікації забезпечує діалогову взаємодію, що передбачає орієнтацію мовленнєвої поведінки комунікантів на особливості іншомовної культури та сприяє адекватному взаєморозумінню та духовному взаємозбагаченню представників різних лінгвокультурних спільнот.

Слід зазначити, що всі функції культури в реальному просторі освіти взаємодіють та виступають у єдності, забезпечують реалізацію загальнокультурного потенціалу та розвитку особистості.

Таким чином, ми можемо виокремити **функціональні компоненти** формування ЗКК майбутніх учителів іноземної мови, а саме: *мотиваційний* (функція трансляції соціокультурного досвіду та мотиваційна функція), *комунікативний* (комунікативна функція та функція інтеркультурної комунікації), *культуротворчий* (культуротворча функція), *аксіологічний* (аксіологічна функція) і *результативний* (регулятивна та креативна функції) (Рис. 1).

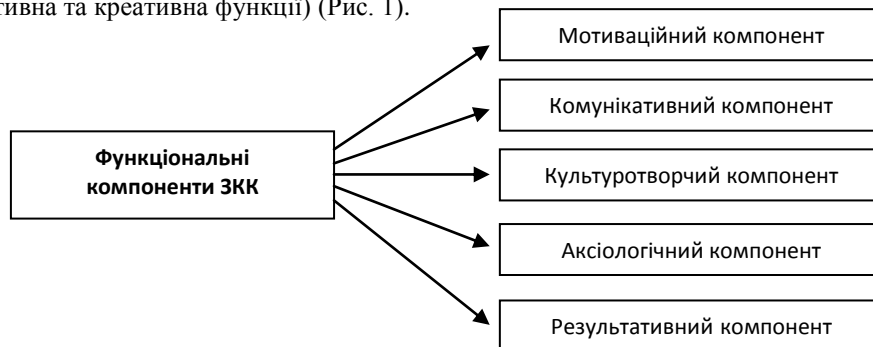

Рис.1. Функціональні компоненти формування ЗКК майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки

Мотиваційний компонент підготовки майбутніх вчителів іноземної мови полягає у забезпеченні позитивної мотивації до майбутньої діяльності, до взаємодії як частини майбутньої професійної діяльності через залучення внутрішнього світу особистості студента, його системи ціннісних орієнтацій, установок, поглядів та почуттів, що визначають вибір комунікативних форм, методів та стратегій.

Мотиваційний елемент присутній і в розкритті причинно-наслідкового характеру навчального процесу, до якого входить і готовність до професійної підготовки та майбутній кар'єрний успіх. Досягнення такого ефекту можливе через конкретизацію змісту та завдань іноземної мови з урахуванням змісту і цілей професійно-орієнтованих дисциплін («Основи загальної педагогіки», «Основи психології» та ін.), відповідний підбір засобів, орієнтованих на індивідуальні та професійні особливості майбутніх педагогів.

Викладач іноземної мови, наприклад, повинен пам'ятати, що зовнішніми стимулами-мотивами можуть виступати різноманітні групові та колективні форми навчальної діяльності, які базуються на комунікативній взаємодії, носять емоційне забарвлення і логічне навантаження.

Формування позитивної мотивації до професійної загальнокультурної підготовки як частини майбутньої професійної діяльності та отримання емоційного задоволення від такої взаємодії є одним із завдань викладання іноземних мов.

Комунікативний компонент підготовки майбутніх вчителів до педагогічної діяльності проявляється як потреба у міжкультурній комунікації в рамках професійної діяльності, включає в себе встановлення емоційних зв'язків при взаємодії, прояві гуманізму, толерантності, доброзичливості, готовності до співпраці, розуміння, співпереживання тощо під час співробітництва з колегами – представниками інших дисциплін. Майбутній вчитель не лише розкриває власний емоційний стан, але й налаштовується на емоційний стан партнера, інтерпретує свою поведінку і дії, проектує можливу власну реакцію, переймає почуття і переживання співрозмовника та встановлює емоційний контакт.

Цей компонент передбачає створення відповідної навчально-комунікативної ситуації, пов'язаної з майбутньою професійною діяльністю або випадковими контактами, та залучення студентів до участі в ній. В цьому випадку до комунікативного процесу залучаються не лише формальні, теоретичні знання студентів, а й їх професійні мотиви, орієнтації, емоційно-вольова сфера.

Крім того, відбувається апелювання до знань студентами сутності, особливостей, характерних рис, стилів і структури процесу ЗКК, що базується на усвідомленні спільних і відмінних сторін комунікації між учнями і колегами, на орієнтуванні в них, розумінні своєї ролі в професійній діяльності, тобто активізації механізмів самовизначення майбутнього вчителя іноземної мови.

Комунікативний компонент передбачає висунення гіпотези, побудову проекту майбутньої професійної взаємодії з усвідомленням її мети, способів досягнення і можливого результату, що активізує мислення, увагу, уяву.

Основною метою викладача іноземної мови на цьому етапі є формування активно-дієвого ставлення до процесу ЗКК, комунікативного самовдосконалення, формування вмінь у студентів діагностувати

особливості ситуації, фіксувати цілі професійної взаємодії, вибудовувати перебіг комунікації, реалізувати власні можливості, рефлексувати й оцінювати здобуті результати тощо.

Культуротворчий компонент підготовки майбутніх вчителів іноземної мови спрямований на способи сприйняття та пізнання учня, розуміння його поведінки, дій, індивідуальності та відповідних реакцій у процесі перебігу комунікативних міжкультурних ситуацій. В професійній діяльності вчителя такими ситуаціями можуть бути співпраця з іноземною організацією над розробкою спільного проекту з методів навчання й виховання, участь в міжнародних самітах та конференціях щодо освітніх проблем тощо.

Завдання викладачів іноземної мови полягає у ретельному підборі та тлумаченні матеріалу про звичаї, традиції й комунікативну культуру країн або регіонів, з представниками яких спілкуватимуться студенти в межах професійної діяльності, мови яких вивчають, їх соціальні ролі тощо. Це, в свою чергу, сприятиме регулюванню та координації студентами власної поведінки, усвідомленню ними не лише культурних та комунікативних відмінностей між країнами, але й пошук спільних характеристик для використання в професійній роботі. Таким чином, студенти сприймають, оцінюють, постійно аналізують один одного, тим самим узгоджуючи власні комунікативно-культурні дії.

Аксіологічний компонент підготовки майбутніх вчителів іноземної мови проявляється в ступені оволодіння студентами знаннями, уміннями та навичками застосування навчально-виховних стратегій міжкультурної взаємодії, норм поведінки, етичних норм, системою цінностей, в здатності до самоконтролю та регулювання власної діяльності згідно цих норм та правил. Доцільним тут виступає формування вмінь вступати в контакт та підтримувати його, обмінюватись думками, досягати консенсусу, активно слухати, висловлюватись вагомо і категорично тощо. І все це тою іноземною мовою, яку вивчають. Функціонування даного компонента відбувається в умовах професійної взаємодії, наприклад, ділової дискусії, прес-конференції, доповіді, які створені для формування у майбутніх вчителів ціннісних орієнтацій та ділової поведінки, майстерності перетворювати конфліктні ситуації у співпрацю для вирішення навчальних проблем.

При викладанні іноземної мови викладачі створюють необхідні умови та моделюють наближені до реальних професійні навчально-пізнавальні ситуації, де студенти повинні застосовувати ЗКК, а також відповідні поведінкові та комунікативні стратегії і тактики для успішного перебігу професійної взаємодії, запобігання конфліктних ситуацій або, пр. наявності останніх, правильного їх вирішення. Перевага надається завданням творчо-пошукового характеру.

Результативний компонент формування ЗКК ґрунтується на залученні студентів до аналізу як поведінки учнів, так і власної, до систематизування отриманих в результаті професійної взаємодії знань, формування вмінь порівнювати наслідки того, що вже було досягнуто, з поставленими завданнями і тими, що планувались.

Цей компонент відповідальний за формування в майбутніх вчителів критичної оцінки себе, власних дій; аналіз успіхів професійної діяльності, коректування стратегій і тактик співробітництва з учнями залежно від набутого досвіду; зіставлення різних підходів, альтернативних шляхів розв'язання професійних ситуацій в школі, в позанавчальних освітніх установах.

Тобто, майбутні вчителі іноземної мови спроможні порівняти мету та засоби формування ЗКК з її кінцевим результатом і відповідно скорегувати власну поведінку при подальшій взаємодії з колегами та учнями.

Зважаючи на стан мовної політики в Україні та беручи до уваги те, що процес формування ЗКК є багатоплановим та складним механізмом, нами були виділені головні **структурні компоненти** формування ЗКК майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки: *мотиваційно-ціннісний, діагностико-проектувальний, інформаційно-контекстуальний, діяльнісно-процесуальний і рефлексивно-аналітичний* (Рис. 2).

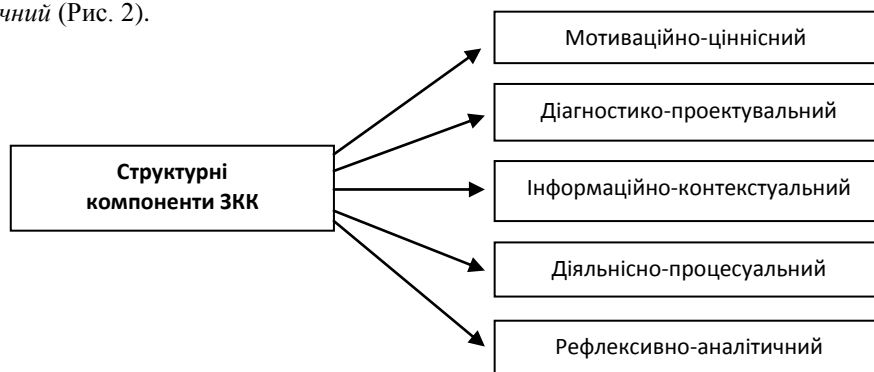

Рис. 2. Структурні компоненти формування ЗКК майбутніх вчителів іноземної мови

Мотиваційно-ціннісний компонент підготовки до ЗКК передбачає формування позитивних стійких мотивів навчальної діяльності, які нерозривно пов'язані з професійними мотивами. Цей компонент відображає ступінь усвідомлення студентами як значущості обраної професії, так і міжкультурної комунікації, педагогічної та загальної культури в рамках цієї професії. Оскільки в основі комунікації завжди лежать певні мотиви: обов'язок, потреба, інтерес і т.д., які можуть бути як індивідуально значущими, так і

соціально значущими, то можна стверджувати, що в професійній діяльності майбутніх вчителів мотиви завжди є соціально значущими. Мотивами можуть бути ідеали, фахові інтереси, переконання, соціальні установки та професійні цінності студентів. Професійна мотивація та професійна спрямованість не формуються, якщо в навчальному процесі не представлені ті чи інші елементи майбутньої діяльності. Тому необхідним є використання таких методів і форм проведення занять, що імітують, відтворюють соціально-психологічні особливості майбутньої професійної діяльності студентів.

Формування мотиваційної сфери підготовки до ЗКК передбачає утворення у студентів ціннісного ставлення до праці вчителя. Цей компонент спонукає студентів до власного постійного озброєння необхідними загальнокультурними знаннями та вміннями для забезпечення гармонійної взаємодії та діяльності в умовах полікультурного суспільства. Він передбачає стимулювання майбутнім вчителем пізнавального інтересу та потреби у самостійному пошуку рішення поставлених задач, тим самим викликаючи появу позитивних мотивів у своїх учнів. Даний компонент, окрім мотивів здійснення педагогічної діяльності та потреб у професійному самовдосконаленні та саморозвитку, включає також ціннісні установки професійної реалізації та спрямовує майбутнього вчителя іноземної мови не тільки на передачу знань, а й на формування цілісної особистості з високим рівнем загальної культури.

Діагностико-проектувальний компонент передбачає розробку системи особистісного, загальнокультурного та професійного вдосконалення майбутнього вчителя за допомогою діагностики індивідуальних та особистісно-професійних особливостей студента. Він також включає процес постановки цілей навчання, а також контроль ступеня досягнення цілей, способів їх виявлення та оцінки. Завдяки цьому викладач контролює досягнення, чи недосягнення, студентом поставлених цілей і таким чином відбувається корекція процесу навчання. Адже часто відмінність програмних та поставлених студентами цілей досить значна, що створює суперечність між бажаним та реальним у навчанні. Тому процес освітнього діагностико-проектувального ціле творення є необхідним на початку навчання.

Інформаційно-контекстуальний компонент передбачає формування системи теоретичних знань основ історії, мови та культури, країнознавства, літератури. Це своєрідний фундамент, на якому буде будуватися ЗКК особистості. Проведені нами зрізи серед студентів 2, 3 та 4 курсів, що мали на меті виявити рівень загальних та спеціальних знань свідчать на жаль про те, що у багатьох студентів спостерігається відсутність або дуже низький рівень елементарних теоретичних знань з історії, теорії культури, країнознавства, літератури. Тому для успішного оволодіння ЗКК та застосування ЗКК в процесі професійної діяльності, необхідно формувати у майбутніх учителів іноземної мови системи історико-культурних, лінгвокраїнознавчих та загальнокультурних знань. Зважаючи на те, що ми досліджуємо формування ЗКК майбутніх учителів іноземної мови, цей компонент також передбачає володіння студентом системою психолого-педагогічних та фахових/спеціальних знань. В цьому процесі важливу роль відіграють міжпредметні зв'язки, які сприяють підвищенню рівня пізнавальної діяльності, покращенню якості знань та навичок, набуттю досвіду майбутніми учителями. Ще Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. вказували на необхідність здійснення взаємозв'язку вивчення мови з іншими предметами (історія, культурологія, філософія, педагогіка, психологія, література). Зв'язок іноземної мови із суміжними предметами, що забезпечують входження студентів у соціокультурний простір, будуть сприяти ефективному загальнокультурному розвитку майбутніх учителів іноземної мови. Причому значимість міжпредметних зв'язків досить вагома як під час навчального процесу, так і при самостійній роботі студентів. Робота з міжпредметним матеріалом поглиблює інтерес студента до інших предметів, тим самим збагачує його кругозір, обізнаність у загальнокультурних та історичних явищах, активізує пізнавальну діяльність та прагнення до професійного самовдосконалення і подальшої наукової діяльності. Таким чином, застосування міжпредметних зв'язків в процесі професійної підготовки дає можливість для збагачення, узагальнення, систематизації історико-культурних, психолого-педагогічних, фахових/спеціальних, лінгвокраїнознавчих та загальнокультурних знань, які вивчаються окремо в межах різних навчальних дисциплін.

Діяльнісно-процесуальний компонент демонструє процесуальну сутність навчання та реалізується за допомогою методів та форм викладання і навчання [1]. В його основі самостійне керування розумовими операціями, застосування теоретичних знань на практиці. Оволодівши системою історико-культурних, лінгвокраїнознавчих та загальнокультурних знань, студент засвоює навички та вміння практичного застосування набутих знань. Важливою складовою діяльнісно-процесуального компоненту є міжкультурна комунікативна складова, яка виявляється в здатності успішно спілкуватися в різних міжкультурних ситуаціях, застосовуючи загальнокультурні знання.

Рефлексивно-аналітичний компонент проявляється в способах і характері дій та вчинків, впливає на внутрішні стимули розвитку потреби учителя до самоосвіти та самовдосконалення, і тісно пов'язаний з високим рівнем творчості в професійній сфері, з усвідомленням себе в цій позиції та оцінкою ефективності своєї діяльності. Цей компонент свідчить про засвоєння людиною культури, або входження до культури, бо є результатом засвоєння вже наявних знань та досвіду, передбачає здатність до естетичного сприйняття, емоціонального переживання, володіння розвинутою уявою, образним мисленням. Він реалізується через залучення майбутніх вчителів в аналітико-оціночну, пошуково-практичну діяльність, що сприяє формуванню стійких уявлень про себе, людей та навколишнє середовище, підвищує рівень комунікативності, загальнокультурної та професійної обізнаності. Цей компонент передбачає створення, на

основі засвоєних знань, досвіду, естетичного сприйняття, розвинутої уяви, образного мислення та ін., чогось якісно нового, неповторного, унікального.

Розглянувши функціональні та структурні компоненти ЗКК майбутнього вчителя іноземної мови, можемо стверджувати, що вони забезпечують цілісність та успішність формування ЗКК, сприяють розвитку розумової, комунікативної, педагогічної культури, загальної ерудиції, культури спілкування та професійної взаємодії, й розкривають творчий потенціал майбутнього вчителя іноземної мови.

Література

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. – Ростов-на-Дону, 1972. – 347 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання док. пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
4. Садівник О.Є. Ключові компетентності в педагогічній науці і практиці. // Професійні компетенції та компетентності вчителя. (Матеріали регіонального науково-практичного семінару). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2006. – 188 с., С. 34-37
5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 8. – С. 107-114.

В статъе анализируется структура и содержание общекультурной компетентности, рассматриваются ее функциональные и структурные компоненты, их значение для успешности формирования общекультурной компетентности будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: общекультурная компетентность, функции общекультурной компетентности, функциональные и структурные компоненты общекультурной компетентности.

The article analyses the structure and content of the general cultural competence, presents its functional and structural components, and examines their importance for the successful formation of the general cultural competence of the future foreign language teachers.

Key words: general cultural competence, functions of the general cultural competence, functional and structural components of the general cultural competence.